

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 1
Tercera part. Capítols 21-25

L'òpera de tres rals

M'hi feia pensar aquella desfilada diària de gent malgrat que no tenia cap mena de relació, ni de prop ni de lluny, amb «Die Dreigroschenoper» i, potser l'única semblança —o el vague suggeriment— el feia que darrera els noms dels visitants molt sovint hi hagués entaforada una figura coneguda. I també, encara que en menys grau, la processó de problemes personals, recolzats en uns arguments en els quals el narrador sentia que s'hi jugava l'ànima i mirava d'assolir que fossin compartits pel receptor. I probablement aquí hi havia la major part del desencert d'haver-me escollit per a aquella feina, puix que sempre he estat massa tou i impressionable i si hagués depès de mi i de la meva sensibleria, hauria deixat la 27 Divisió sense combatents: a la majoria dels meus visitants els hauria fet tornar a casa seva acomiadant-los amb un afectuós patac a l'esquena.

Ens vam apropiari d'un llarg tros del passadís i hi vam entatxonar tot de cadires i bancs. Havíem demanat una mitjana de trenta persones diàries (era increïble l'escreix!) i els fèiem seure i esperar, fins que l'Emmanuel Pérez —la taula del qual era davant la porta del despatx— apuntava noms, aplegava papers, s'enduia el «cas» revisat i m'anunciava el següent.

Una de les primeres persones que ens va tocar s'havia anunciat com a «sargento» Palomera, «militar profesional». Em delatarà haver tingut sentiments venjatius, però el sergent era un vell conegut i teníem pendent una qüestió particular entre ambdós i ara hi havia un factor que treballava a favor meu: ell no em reconeixia, no em recordava —era materialment impossible que hagués tingut aquella índole de memòria!— i, en canvi, per a mi era inconfusible l'home alt, mena de tòtem tallat a cops de destrial, que era davant meu.

L'any 1934, jo feia el servei militar a Intendència, a Barcelona. Als

catalans ens tenien aquarterats des de darrers de setembre per alguna cosa que nosaltres, de dins estant de la caserna, sense diaris ni ràdio ni cap comunicació exterior, ignoràvem completament. El sis d'octubre —vull dir el Sis d'Octubre— unes seccions d'Intendència —catalans exclosos, naturalment!— van anar amb suport logístic per als militars que atacaven la Generalitat. Quan van tornar, ens van fer formar tots al pati i un comandant del Cos ens va dir que el Govern de la Generalitat havia proclamat l'Estat Català i que l'exèrcit havia reduït la sedició, i que el president i els consellers eren empresonats. Va llançar uns quants visques a la unitat d'Espanya —no cap a la República— i va ordenar un «rompan filas». Abans, però, el sergent «xusquero Palomera», que havia comandat una Secció encarregada de dur municions als militars atacants del Palau de la Generalitat, es va netejar les botes amb la bandera catalana que havia arrencat del Palau com a trofeu. Havia dit, mentre efectuava la llatzèria:

—«P'a lo único que sirve esta bandera!»

Com una pàgina d'Edmondo de Amicis!

I ara el tenia submís davant meu, en posició de fermes, i m'explicava que el seu rendiment en una Unitat de Proveïment fóra molt alt puix que tenia gran experiència professional. El recomanaven diversos militars lleials a la República —«com jo mateix», va afegir, llagoter—, el més important dels quals era un comandant de la guàrdia civil. Li vaig dir, hipòcritament, que justament aquell era el problema de l'Exèrcit de la República, la mancança de militars professionals, i que la presència de persones experimentades com ell era providencial. Subratllava totes les meves paraules amb assentiments parlats —«sí, mi teniente, sí, mi teniente»— i amb moviments del cap. El vaig embolicar de mica en mica. Li vaig dir que, com a professional que era, potser devia tenir alguna noció de com calia instruir la tropa i em va respondre amb vehemència que des de feia molts

anys es dedicava a alligonar les lleves destinades a Intendència.

—Així, doncs, camarada sergent, potser haureu llegit el reglament tàctic d'Infanteria?

—És clar, «mi teniente»: me'l sé pràcticament de memòria!

—Admirable! Perquè sou de la gent que necessitem, camarada sergent, preparada i que sàpiga manar.

El vaig destinar a una Companyia del Batalló 498 i li vaig prometre que el recomanaria per tal que li fessin comandar una Secció.

—«Una Sección es una Unidad insignificante, mi teniente!»

—Les Unitats són tan grans com els seus comandants, camarada sergent!

El vell aforisme el va deixar sense alè. Em va dir que segons que li havia explicat el coronel Sainz Alloza, de Cavalleria, el militar professional que entrava a l'Exèrcit de la República ascendia automàticament un esglaó jeràrquic. Li vaig dir que nosaltres encara no teníem cap comunicació oficial en aquell sentit i que, d'altra banda, la seva condició de sergent complicava les coses, perquè en el nostre exèrcit no hi havia ni el grau de brigada ni el d'alferes la qual cosa significava que l'haurien de fer tinent de cop i volta, i això ja es veia que no podia ser. Se'n va anar emmurriat i ja no el vaig reveure mai més. Ni el vaig trobar a faltar.

Un altre dia va venir un xicot de setze anys que, amb una bona dosi d'optimisme, hom hauria dit que n'aparençava catorze. Es deia —tornem-hi: es diu! —Pere Fíguls i em va dir que era sabadellenc. El recomanava no sé quin alcalde (algun dia m'hauries d'explicar tot això que he oblidat, Pere, mal que fos a canvi de les coses que recordo) i en l'aval assegurava que el camarada Fíguls era un excel·lent dibuixant. Sofríem mancaça

de dibuixants, especialment cartògrafs, i d'altra banda em devia sortir alguna cosa residual de la meva professió-, i ambdues circumstàncies van fer que parés esment en aquell jovenet que tenia palplantat davant meu.

—Diu que dibuixes molt bé, veig.

Va acalar els ulls, avergonyit, i va mormolejar:

—No està bé que jo ho digui.

—Saps fer mapes?

—Sí, senyor —va respondre. En Jordi Puig, partidari del manteniment dels principis, li va esmenar la plana des del darrera de la seva màquina d'escriure:

—Sí, tinent.

—Sí, camarada tinent —va rectificar en Fíguls, ara exponent d'una lliçó apresada i assimilada.

Vaig dir a en Puig que l'acompanyés a l'oficina de la 27 Divisió (havia vist que hi havia un taulell de dibuixant), que li deixessin material, i que ampliés quatre cops un mapa que li vaig donar.

—Només aquest bocí, d'aquestes coordenades a aquestes altres. Fes-ho en paper vegetal. Les corbes a nivell són a vint metres de separació. En la teva ampliació, inventa'n unes d'intermèdies, a deu metres. Fes amb tinta negra les reals i amb vermella les imaginàries.

Vaig atribuir als nervis el posat d'enze que feia el jove Pere Fíguls. Va tornar al cap de tres hores, quan ja plegàvem per a anar a dinar, i em duia un increïble dibuix infantil, com d'una cosa perpetrada per un nen de sis anys subdesenvolupat. Mal dibuixat en llapis i encara pitjor resseguit en tinta de Xina, ho havia pintat

amb color d'aquarella posant-los espessos com si fos una pintura a l'oli. El paper havia quedat bufat, ple de protuberàncies com un paisatge lunar. Amb una lamentable cal·ligrafia —perdona, Pere, que et canti les quaranta; ara ja has crescut, ens coneixem prou i ja m'entens— havia escarnit els noms del mapa original, amb enes i esses que calia llegir amb un mirall, i amb algunes lletres dibuixades damunt el gruix de color amb la consegüent escampada de tinta, espessa com les faltes ortogràfiques. Amb la cara pagava i en Fíguls es va adonar immediatament de la impressió que m'havia produït. Això no obstant, li ho vaig dir:

—Això és un desastre, jove Fíguls! Mai no havia vist una cosa tan potinera: un nen de cinc anys no ho hauria fet pitjor.

Estava a punt de plorar! Va balbucejar:

—Sí, senyor tinent. He volgut anar massa de pressa i l'he cagada.

Me'l vaig quedar com a enllaç meu. Aleshores ja era molt amic dels metges i fàcilment vaig aconseguir estança per al meu nou company. En el comunicat diari vaig afegir una nota marginal a mà, aclarint que retenia per al meu servei personal el jove sabadellenc, i que havia d'ésser inclòs en la nòmina. Sempre m'ha servat una fabulosa, exemplar lleialtat i vam compartir plegats un munt d'atzars. Em va venir a veure a casa de seguida que va saber que havia tornat de l'exili i encara no sé com s'ho va fer per trobar la meva adreça. Ens havíem separat al Coll Pregon, puix que ell volia tornar amb els seus pares a Sabadell i encara —mare meva!— em va demanar permís! Em sembla que en Pere Fíguls ha estat l'única persona que m'ha arribat a dir «tinent coronel» i que ha estat capaç, malgrat la profusió de reiteracions, de refusar el tuteig durant algunes setmanes.

Despatxàvem una mitjana diària de vint-i-cinc persones i jo contemplava, atònit, aquella cua de personatges d'òpera de tres

als moral. Un dia va entrar l'Emmanuel i em va dir:

—Un altre dibuixant, tu. Però aquest és un «iaio», un ganàpia.

Es deia Emili Vilanova, era manresà, però es feia dir Antoni. L'experiència amb en Pere Fíguls m'havia fet més cautelós. Li vaig preguntar:

—Dibuixant? Quina mena de dibuixant?

—Què vol dir, amb això? Dibuixant dels que fan dibuixos, ves!

—Ja ho sospitava, camarada Vilanova. Però segons que tinc entès, hi ha diverses especialitats: dibuix industrial, dibuix comercial, dibuix artístic, delineants, cartògrafs... no ho sé, una pila de varietats, em sembla. A això em referia, a quina era la teva modalitat.

—Ah, «bueno», vol dir això! Jo faig caricatures.

Era inevitable: l'antena se'm va desplegar tota sola:

—Ah, sí? Caricatures?

Aleshores l'Antoni Vilanova va percebre que havia de deixar ben clares les coses des d'un bell principi i em va explicar:

—Sí, però no es pensi que vull dir caricatures d'aquelles que treuen d'una persona, que en comptes de fer-li el retrat dibuixen els traços de la cara exagerats, m'entén? No vull dir d'aquestes caricatures que fan pels cafès sinó d'aquelles altres que surten als diaris i a les revistes, i que a sota porten un «xistu», una cosa per fer riure, no sé si m'entén.

—T'entenc perfectament —li vaig assegurar. Per tal de veure quina era la seva filiació política, vaig preguntar—: I a quins diaris o revistes treballaves?

—A «El be negre» —va manifestar sense titubeig. Era fabulós!
Vaig voler saber detalls:

—De debò? I com signaves?

—Com havia de firmar? Amb el meu nom de Vilanova, ves! No havia d'amagar res, jo!

—I hi dibuixaves sovint?

—I tant! Cada setmana. El director, en Josep Maria Planes, era de Manresa i amic meu.

El vaig mirar de fit a fit i ell va aguantar l'esguard.

—Ets un farsant mentider, Vilanova! Mai en ta vida has dibuixat a «El be negre»! —vaig exclamar.

—Escolti, que jo no diria una cosa per una altra!

—Cínic! Doncs per què la dius?

—Vostè m'insulta, tinent! Em diu farsant, mentider i cínic. Com si jo tingués la culpa de la seva falta de memòria!

—No és falta de memòria, company, sinó tot a l'inrevés. Perquè a «El be negre», en tota la seva història, només hi van dibuixar set ninotaires: en Castanys, en Soka, en Guasp, en Tísner i, als darrers temps, en Mestres, en Moreno i en Muntanyola. No hi surt cap Vilanova per enlloc!

Havia empal·lidit. Va remugar entre dents:

—Bé n'està prou segur!

—És que jo sí que hi dibuixava, a «El be negre», Vilanova. I hi escrivia. I també era molt amic d'en Planes sense ser de

Manresa.

—Vostè? I com es diu, vostè?

Li vaig dir que una cosa era el nom autèntic i una altra el pseudònim i que, com a ninotaire, signava «Tísner». Va sospirar i va dir, com si fos a si mateix:

—Hòstia, quina mala «pata»! —i va afegir, ara a mi directament —: He triat «El be negre» dels pebrots perquè, com que éreu tan pocs els dibuixants, he pensat que si jo m'hi posava ni déu no se'n recordaria ni ho podria comprovar. M'agradaven molt els vostres ninots i jo aquí, fent el pepet i explicant-vos què són les caricatures amb acudit! Cony, quina vergonya! Em fa il·lusió haver-vos conegut, però m'hauria fet més goig que hagués estat sense dir guatlles. Perdó. La recomanació de l'alcalde del meu poble m'havia fet perdre el sentit de la realitat. Us demano perdó altre cop.

A hores d'ara ja havia guanyat ell! Vaig dir:

—Fíguls: acompanya'l a la 27. Fes-li fer un fragment de mapa de l'Institut, ampliat quatre vegades, de sis coordenades per sis i que entre les corbes a nivell a vint metres n'hi afegeixi unes de deu, inventades, les reals en tinta negra i les imaginàries en vermell.

L'Antoni Vilanova va ser una dels millors cartògrafs de la nostra 27 Divisió i de la 60 més tard, i vam arribar a fer-nos molt amics. Ell recordava i retreia molt sovint la seva planxa inicial i el record l'omplia de torbament retrospectiu. El vaig perdre de vista a l'Ebre i ja no vaig saber res més d'ell. El retrobarem en altres ocasions d'aquests records.

Més endavant l'Emmanuel em va anunciar:

—Un altre dels teus, tu! Aquest cop és un periodista.

—Català? Segur? Som com una família i ens coneixem tots!

—Agafa't fort! És el director de «La Vanguardia»! Té, aquests són els seus papers. Vaig pensar que devíem estar d'allò més fotuts si ja havien cridat la lleva d'en Gaziell, però llegint la documentació vaig veure de qui realment es tractava.

—Fes passar el col·lega, Emmanuel.

Va entrar en Josep Montfort i Segura, company meu en diversos diaris barcelonins. Sense moure'm de la taula el vaig increpar:

—Ets un inconcebible cas de penques! T'has presentat com a director de «La Vanguardia»! Qui no et conegui que et compri!

Va manifestar-me la sorpresa que li produïa el fet de trobar-me allí i em va assegurar que no havia mentit gens ni mica, que d'ençà que «La Vanguardia» havia estat incautada pels treballadors, la direcció del diari la menava un Comitè designat en torn rotatiu i que ell s'havia quedat una pila de nits al diari en funcions de director.

He relatat quatre casos del meu paper provisional de seleccionador i en tots ensenyo com tothora em deixava conduir per un sentimentalisme lleganyós. ¿Cal que afegixi que en Montfort mai no va disparar cap tret? Me'l vaig quedar com a mecanògraf —en aquest sentit era molt eficient— i, a la vegada, escrivia correctament (molt millor en espanyol que no pas en català) i, des de la seva incorporació, vam tenir uns comunicats polidament redactats i mecanografiats. Vam viure plegats moltes peripècies i va veure la mort molt a prop seu en molta ocasió. Ara, quan escric aquestes ratlles, és al Brasil, a Rio de Janeiro, segons que tinc entès, amo d'una editorial. Narraré totes aquestes aventures quan sigui hora i ja dic des d'ara que en Montfort hi «surt» molt; l'acomiedo transitòriament amb una sentència, això no obstant, definitiva: en Montfort té la cara més gruixuda que les parets de Llotja! Però l'estimo, és una bona

persona i simpàtic quan li escau, i reuneix tota la picaresca dels trempats personatges de les sarsueles espanyoles. Mai no he recordat cap de les seves trapelleries sense que m'hagin fet esclafir la riulla.

En Montfort, en Vilanova i en Fíguls són les tres excepcions: els altres, encapçalats pel «sargento» Palomera, fan uns centenars de minyons —voldria que tots ells avui fossin vivents— que van anar a engruixir les nostres Unitats quan més els freturàvem. Joja enyorava, de debò, la meva, i deixo constància de l'absurditat del fet. Un dia, finalment, ja havíem acabat la nostra feina a Vallfogona de Riucorb i en Montfort, en Fíguls i jo podíem tirar cap a Albalate del Cinca. Ells dos no hi havien estat mai i hi anaven amb estats d'ànim molt diversos, acoquinat el periodista perquè ja ens apropàvem al front i enjoiat el meu ajudant, convençut que era al servei d'algú molt important malgrat els meus reiterats intents de desenganyar-lo. Omplíem l'Opel amb les nostres coses i reeixir en l'operació, atès que, a més a més, hi havíem d'anar cinc persones, era tota una senyora proesa en l'acurat càlcul de decímetres cúbics que calia encabir en centímetres cúbics. En Montfort duia a pes de braços un embalum enorme i desconegut i pretenia que jo, que dirigia la maniobra, li trobés un espai convenient.

—Què cony és, això?

—Una màquina d'escriure. És la que està millor de les dues que hi havia a l'oficina.

—La meva taula també és molt bona; ¿per què no l'heu baixada? Deixa la màquina on era! És de la Divisió i no la podem tocar.

—Fuig, home, si ningú no s'ha adonat que la fotia! Ens pot ser molt útil, tu! L'he feta servir tots aquests dies i ja m'hi he acostumat.

—Et dic que la tornis on era, cony! ¿Com pots imaginar que pisparem una màquina d'escriure a la nostra pròpia Unitat?

—No siguis tan llepafils, tu! No serà pas la primera cosa requisada d'ençà que hi ha guerra!

—Et repeteixo que no necessitem cap màquina d'escriure i, encara menys, robar-nos-la a nosaltres mateixos! Mira, Josep Montfort: som, és clar, vells amics i companys i tenim carnets professionals idèntics, però aquesta d'ara és una situació una mica especial i em dol que hagi de retreure-te-la: jo sóc qui mana.

—T'han pujat els galons al cap.

—Et fotré una guitza a l'entreuix per confondre les coses: prens per vanitat la responsabilitat! M'hauria agradat més que tu, tot sol, haguessis arribat a aquesta conclusió; com que no ha anat així, t'ho he de dir: l'amistat a una banda, però això no és la redacció sinó la guerra i convé que et fiquis al cap una cosa tan senzilla. Em sabria greu haver de fer allò que el comparatge em va aconsellar d'arraconar: enviar-te a una Companyia obeint les ordres que havia rebut. De passada, cal que sàpigues que fer de mecanògraf d'una Companyia no t'allibera de cap dels compromisos normals d'un soldat i t'has de ficar a la closca que pertanyem a una Unitat de combat especialitzada a clavar i rebre castanyes, de les quals no t'escaparàs pas, i que això de Vallfogona ha estat excepcional, com una mena de vacances pagades, però que habitualment som en indrets on disparen metralladores, morters i canonades, i ho fa una gent desconsiderada de mena fins i tot amb els directors de «La Vanguardia». Val més que ja t'avesis a aquesta idea. I si et pensaves que amb mi t'havies «enxufat», l'has cagada!

La meva embranzinada el va deixar tot moix i va romandre una llarga estona en silenci, amb la màquina d'escriure a terra, entre

els peus. Més tard se la va carregar damunt el muscle, va travessar el jardinet davanter del balneari i va tornar aviat, sense cap mena de càrrega. No vull anticipar esdeveniments, però acabàvem de passar un tràfec que es repetiria, amb les variacions escaients, diverses vegades.

Havíem dinat amb els sanitaris, en Pallejà i els de la 27 Divisió i el comiat va ser molt afectuós. Vam anar cap a Fraga, vaig fer que en Montfort i en Fíguls es quedessin al cotxe i vaig pujar al comandament de la Brigada amb en Pérez i en Puig. En Ferrándiz era fora. Em va rebre en Lluís Bossa i duia un braç en cabestrell i diversos apòsits de gasa al cap, des del front al coll. Li vaig preguntar com s'ho havia fet i em va respondre que era molt llarg d'explicar i se'n va anar cap a cridar l'Scotti.

El comissari de la Brigada, desbordant cordialitat, em va dir que havia fet una bona feina a Vallfogona de Riucorb i que la Brigada i la Divisió n'estaven contents, i va ser el primer cop que vaig escoltar una referència directa a mi procedent de la Unitat mare. Li vaig dir que ja reintegrava els dos soldats que m'havien deixat i que eren uns minyons d'allò més útils, i també li vaig contar amb una certa vivacitat algunes de les farses viscudes amb motiu de les recomanacions. Li vaig dir que havíem trobat un bon dibuixant que a hores d'ara ja s'havia fet una mica expert en cartografia i que l'havia adscrit a la Brigada; solament calia anar-lo a cercar a Vallfogona aviat, abans no ens el piquessin d'una altra Unitat. Li vaig relatar que allò que havíem dit en broma, que algú arribaria recomanat per un bisbe, havia estat profètic: un noi de Solsona duia uns mots escrits per un prelat, amagat qui sap on, i que per tal que no ens poguessin titllar de menjacapellans, l'havia fet anar de milicià de la cultura a la 122 Brigada. Li ho relatava en espanyol i l'Scotti no va entendre el significat de «comecuras» perquè associava «curar» amb guarir, però vaig aventurar —i encertar!— un «mangiapreti» que el va fer riure de grat. Li vaig dir que a baix tenia els dos recomanats que jo m'havia quedat i va riure novament, ara amb la meva relació dels casos Montfort i

Fíguls i va fer que en Bossa els baixés a cercar, puix que els volia conèixer. Ambdós van entrar acoquinats, arrossegant els peus, i van donar una resposta embarbussada a les preguntes que els va fer. Quan vam tornar a quedar sols em va explicar una història curta, plena de truculència: en Bossa havia recomanat com a xofer un cosí seu, d'un poble prop de Lleida, i en Ferrándiz li havia fet conduir el seu cotxe un dia que en Grajales estava refredat i tenia febre i el metge li havia dit que fes llit. Al comandant li agradava l'estil de conductor del parent d'en Bossa i se'l va quedar malgrat que el Grajales ja es trobava bé. El xofer andalús hi va veure una conspiració d'en Bossa per treure'l i la seva venjança va ser un exemple de refinada atrocitat: va amarrar a l'arbre del volant del cotxe de l'ajudant de l'Scotti una granada de mà i va lligar amb un filferro el fiador a la maneta de pujar el vidre de la porta esquerra. Quan en Bossa la va obrir, la granada va esclatar i no el va matar perquè la porta encara no era oberta del tot. S'havien endut en Grajales a reraguarda, acusat d'intent d'homicidi, i encara no n'havia sabut res.

Vaig dir, a propòsit de cotxes, que deixaria l'Opel allí baix i que fes que un transport qualsevol dugués a Albalate del Cinca els tres que hi havíem d'anar: en Fíguls, en Montfort i jo mateix.

—Per què? Quina nosa et fa?

—No cap, és clar. Havíem quedat que el tindria mentre durés la feina a Vallfogona i ara ja s'ha acabat. No té sentit que un tinent de Companyia tingui cotxe propi; mai no m'havia passat pel cap i ara veig que m'ocasionaria moltes incomoditats: l'automòbil sempre ha estat un símbol.

Va somriure i va fer:

—Digues la veritat: que no és pas teu sinó de la Brigada. —No cal que expliqui allò que ja sap tothom! —M'expresso malament. Vull dir que aclareixis que te l'hem deixat per fer el viatge a

Albalate i que quan el necessitem ja te'l recollirem. Tu estaciona'l al poble i no el toquis. Però si et cridem abans, véns amb el cotxe. Jo ja relataré a en Ferrándiz aquesta part de la història. Si no m'equivoco, aviat l'hauràs de fer servir.

—Ah, sí? Per què? Què passa?

—No ho sé. Jo no he dit res!

Em vaig reintegrar a la Companyia. A can Fleta vaig retrobar en Joan Teixidor i la resta de companys. Mentre jo havia estat fora havia fet de tinent en funcions l'Alvargonzález i en Teixidor s'hi havia avingut molt i n'estava ben content. Va acollir amb malfiança en Montfort (va ser un moviment recíproc) i va trobar que en Fíguls era com un personatge còmic de pel·lícula antiga.

Una pel·lícula antiga

Quan tenia nou o deu anys, un dia que anava pel Passeig de Gràcia vaig descobrir molta gent badant davant el Baixador del tren del carrer d'Aragó. Em vaig aturar a fer-hi el nas i vaig veure, per primer cop en la meva vida, com filmaven una pel·lícula. Hi vaig tafanejar llarga estona, més d'una hora, fins que em vaig adonar que faria tard per comprar alguna cosa que m'havia dit la meva mare.

Que divertit! Tenien la càmera damunt un carretonet i agafaven una noia que sortia del Baixador amb una petita maleta a la mà i pujava en un cotxe de punt. Allò era tot. Però ho van repetir deu o quinze vegades i cada cop sorgia algun trencacoll —que jo no descobria, és clar—, però era una situació apassionant i poc podia imaginar que, en el futur, durant una llarga temporada em guanyaria la vida treballant en el cinema. Ni tan sols no hauria

pogut figurar-me que, al cap de si fa no fa mitja dotzena d'anys, jo mateix faria de protagonista d'una pel·lícula amateur! Avui serà molt més difícil d'admetre —sospito que caldrà que ho juri per tots els sants si vull credibilitat!— que em van escollir per la meva abundant cabellera!

Als germans Sarsanedas —Antoni i Ramon— els havia escomès el cuquet del cinema i van fer diversos films curts en vuit mil·límetres. Un, amb argument, duia el títol de «La gestation d'un poème» (així, en francès, perquè anava a un concurs internacional) i era una pel·lícula superrealista, protagonitzada per un poeta foll, que escrivia en una pissarra molt gran els seus versos (eren d'una cursileria galopant i encara en recordo alguns) i, al final, al capdavant d'un munt de peripècies absurdes, el poeta contemplava des d'una finestra el pas del seu enterrament. Em van triar per al paper estel·lar perquè, segons que van dir els germans Sarsanedas, amb aquells cabells que em queien damunt el front donava molt bé el tipus de poeta romàntic, que escrivia els versos vestit amb granota, començant al capdamunt de la pissarra al qual arribava fent salts.

Ara fa un any, en Ramon Sarsanedas va aconseguir una petita sala de projeccions —en una casa de fotografia de la plaça de Lesseps— i vam veure el film una dotzena de persones. I ens hi vam fer un tip de riure homèric!

Un altre gir

Solament feia quatre dies que altre cop era a Albalate del Cinca i encara no havia tingut temps de tornar a estrènyer els lligams, com aquell qui diu, i em va trucar en Ferrándiz. Em va ordenar que l'endemà, a les deu del matí, fos al comandament de la Brigada a Fraga.

I res més: va penjar sense cap altra explicació i jo encara no acabava d'avesar-me a aquell llenguatge eixut. Novament les hores van transcórrer amb lentitud i tot servia per a fer-me malhumorós: el to massa autoritari, allò de no insinuar res, l'evident descortesia que saturava el seu parlar, el menyspreu que significava no poder donar cap mena d'explicació al meu comissari i tota l'atribuïble càrrega de traïment que se'n desprenia. Tampoc aquella nit no vaig poder dormir d'una tirada i també em banyava al riu —ara l'aigua ja era un pic freda— a les set del matí.

En Fíguls s'anava familiaritzant amb les meves peculiaritats i quan pujava del riu ja m'havia fet un cafè, fort com m'agrada. Ara ja em tutejava per simbiosi, o potser per mimetisme. Com que ho feia en Montfort i ell era de la mateixa fornada, s'hi veia amb cor de tant en tant, si hi havia gent davant únicament. Havia trobat una manera més o menys el·líptica. Si, per exemple, el meu company periodista cridava: «Tu, Tísner, vine, mira això!» en Pere Fíguls, en canvi, deia: «Escolta, tinent, com canten els àngels en aquest cafè que t'he fet!».

El comandant em va fer esperar mitja hora llarga per culpa de l'absència de l'Scotti. El comissari havia sortit i el comandant volia que fos present en la conversa. No va trigar gaire; vam sentir com pujava l'escala a grans gambades, va mormolejar un «perdona!» de passada i, al capdavall, em van fer entrar a l'estança del gran mapa. El cap em va dir, sense circumloquis:

—Volem que tornis a Vallfogona, però ara per una altra cosa. La Divisió m'ha passat una ordre que ve del Cos d'Exèrcit, en el sentit que hem d'organitzar la Segona Secció d'Estat Major.

—I què és, aquesta Segona Secció?

Com qui recita de mala gana una cosa que tothom ja hauria de saber, els cinc continents o els set pecats capitals, va dir d'una

tirada i amb la corresponent cantarella:

—Primera, Organització; Segona, Informació; Tercera, Operacions, i Quarta, Serveis.

—Informació? —vaig preguntar estupefacte, gairebé convençut que em proposarien que em disfressés de Mata-Hari.

—Sí, Informació. Lògicament ja hi és, ja funciona. A un nivell alt, sobretot. Però cal crear una xarxa d'observatoris, entrenar uns xicots i fer-los especialistes, ensenyar-los a interpretar mapes i a fer-ne, a identificar avions i tota modalitat d'armament, a interrogar els evadits o els presoners, a dur el compte tan aproximat com sigui possible de les Unitats enemigues que tenim davant, a servir-se dels aparells òptics, els telescopis, els telèmetres i els goniòmetres, a xifrar i desxifrar documents, etcètera.

—I jo què hi pinto, en aquest negoci? ¿Ara m'he de posar a estudiar tot això?

—No que ho estudiïis, sinó que ho ensenyis —va dir l'Scotti somrient.

Era tan gros, que vaig trigar una bona estona a reaccionar. Vaig fer esmaperdut:

—És increïble! ¿Com voleu que ensenyi coses de les quals no tinc ni la més petita idea? Jo em vaig apuntar com a combatent, no com a mestretites. ¿Per què no em deixeu tranquil a la Companyia? ¿Per què m'heu d'embolicar en coses que no em corresponen?

—En la guerra tot ens correspon: res no ens és aliè —va dir el comissari.

En Ferrándiz va reblar:

—No hi ha cap manera de combatre que sigui millor que una altra. D'altra banda, sembla que ja és a la frontera i a punt d'entrar un carregament d'òptica moderna, telèmetres i tot això.

L'Scotti s'hi va afegir:

—Goniòmetres d'antenes, telèmetres horitzontals/

—Com si em diguéssiu llúcia —vaig interrompre.

—Doncs caldrà que t'espavilis. Volem que ensinistris sobre tot això uns nois que ja hi ha seleccionats de cada unitat i tindràs tot el material didàctic que et faci falta. L'escola serà a Vallfogona. Ja han començat a buidar una ala del balneari i a traslladar els ferits a l'hospital de Mollerussa, que finalment ha entrat en servei. En aquesta meitat del balneari és on hi haurà l'escola, «Escola de Segona Secció de la 27 Divisió». Sona bé.

—Un nom original. I fa rodolí.

—Val més que t'agradi: hi haurà més vinculació. T'hem nomenat director. Mira: aquí hi ha els papers.

—És un acudit molt enginyós.

—Avui som dia disset i les classes comencen l'u del mes que ve. Tens una pila de dies per preparar el curs.

—I jo quan em preparo?

—Ho pots fer a la vegada.

—Si m'hi nego em fareu consell de guerra i m'afusellareu?

—No cal tenir en compte aquesta hipòtesi —va dir l'Scotti—. Ens consta que no t'hi negaràs.

—No has contestat la meva pregunta.

—No ha estat cap pregunta sinó una «pazzia».

Em vaig empassar el sabre sencer. Refet, vaig dir:

—Em caldrien llibres, mapes, molta documentació, fotografies d'avions nostres i enemics, relacions d'armament de tot tipus amb marques, característiques i calibres... hauria d'estudiar muntanyes de material respecte a uns temes que ignoro completament. Ja no ho defujo, ho acaro amb realisme. Parlo sincerament: ni amb la més bona voluntat del món, amb deu o quinze dies no podria heure sinó una idea de conjunt perfectament supèrflua i, doncs, inútil des de l'angle pedagògic. No sé si tu has estudiat alguna carrera, comandant, però sé que ho ha fet el comissari. Digues honestament, camarada Scotti, si això que em demaneu és possible d'obtenir!

El comissari va respondre que havia fet més de la meitat de la carrera de Medicina a la presó, tot sol amb els llibres, i presentant exàmens en els curts períodes de llibertat. M'aconsellava que em posés a treballar des d'aquell moment mateix i que fes una relació del material que em semblava més senzill d'aconseguir. Vaig trobar vexant el seu to excessivament paternal, que va concloure amb un «te'n sortiràs si poses imaginació en la feina».

Encara em vaig veure amb cor d'afegir que, de cara al bé general, no podia perpetrar aquella mena d'estafa, d'inventar una mala paròdia d'institucions que ja existien de debò. Que em sentia capaç de donar lliçons de perspectiva, o de dibuix del natural, de gramàtica o d'etimologia, si els semblava, i que em comprometia a sortir-me'n si fa no fa bé. Vaig insistir que, en canvi, de tot allò que havien enunciat no en sabia un borrall, però ja es veia que tenien ben pres el determini i que jo no diria res que el pogués alterar.

El comissari em va dir que havia vist que a l'Ajuntament de Fraga hi havia l'Enciclopèdia Espasa, que hi anés i que en tragués els volums sobre guerra, cartografia, topografia, el que fos. En Ferrándiz em va dir que ell tenia un reglament tàctic d'Infanteria («mira el mosca morta!», vaig pensar), que el llibre tenia uns capítols dedicats a l'organització de la Informació militar i que me'l passava ara mateix.

Ho tenien tot previst. Em van comunicar que allí, a la casa de la Brigada, ja hi tenia un llit preparat i que podia anar a estudiar a Fraga vuit o deu dies i començar a preparar les normes de l'escola.

—Ja t'has adonat de la urgència. Posa't a córrer contra el rellotge, perquè no podem pas anar a demanar als feixistes que s'esperin una miqueta, que l'Artís ja és a punt d'acabar el pla d'estudis.

—I per torna, la conya —vaig dir—. La conya que jo qualifico de cagada!

Sol i de dol

Em fa l'efecte que la meva àvia Rosa Balaguer, la mare del meu pare, va morir entre 1925 i 1926. La meva germana Rosa ho deu saber —possiblement la data exacta!—, però ara que escric això és a Llançà i no té telèfon. Només puc deduir el temps aproximat pel fet que érem al «Colegio Ibérico» a conseqüència d'haver clausurat l'Escola Catalana Mossèn Cinto la dictadura de Primo de Rivera, i això, s'havia esdevingut pels volts de 1924, quan jo tenia dotze anys. Els tres germans havíem continuat l'escolaritat en el feu del senyor Miquel Marcet i Carbonell, àlies «Pifu», de la qual cosa havia esdevingut que, de retop, tots fóssim «pifus»

puix que el sobrenom es prolongava damunt els seus alumnes. Encara avui trobo algú que em diu que som amics de la infància, companys d'escola, i de seguida m'aclareix que també és «pifu». No fa pas gaire temps, al Museu de la Medicina, em van presentar el doctor Alfons Gregorich i em va dir:

—No és ben bé una presentació, saps? Deu ser una representació. Perquè tu i jo som «pifus», vam fer el batxillerat plegats a cal senyor Marcet.

El «Colegio Ibérico» feia un contrast punyent amb el nostre enyorat Mossèn Cinto. Hom hi ensenyava a l'antiga usança i, lògicament, ens mancava l'alè de modernitat de l'escola anterior. Teníem un mestre gallec que es deia José Barbeyto i un dia va preguntar a en Roca quin era el cim més alt de la península ibèrica (ell va dir España, és clar) i el nostre company va respondre sense vacil·lar que el Mulhacén. Ara el senyor Barbeyto va voler que en Roca li digués l'altitud i el noi va dir que tres mil quatre-cents i tants metres. El mètode del «Colegio Ibérico» exigia respostes concretes i com que en Roca no va recordar l'escaig de setanta-vuit metres (gràcies a això he recordat la dada tota la vida), el Barbeyto va sentenciar:

—«Todos los catalanes teneis la cabeza llena de serrín!»

Era una generalització gratuïta com gairebé totes i en Roca, pàl·lid, va replicar amb una afirmació concreta:

—«Y usted la tiene llena de mierda!»

El senyor Barbeyto va baixar de la seva tarima i se'n va anar, fet un ogre, cap a assassinar en Roca. La classe sencera, la trentena de nois entre dotze i tretze anys, més o menys, capitanejats per en Tristán la Rosa, ens vam abraonar al senyor Barbeyto i hi vam clavar una allisada que mai més no oblidaria. El va salvar el senyor Marcet el qual, atret pel renou, va entrar a l'aula i va deturar la consumació del «Fuenteovejuna» ja iniciada.

Va fer justícia salomònica: va expulsar de l'escola ambdós, en Roca i el senyor Barbeyto.

Un any i mig abans d'això, havia mort la iaia Rosa. El dia de l'enterrament a mi em van fer anar a l'escola i als meus germans els van repartir entre diverses cases amigues. El senyor Marcet, ple de sentiment compassiu, va disposar que jo no entrés a les classes, que em quedés al pati tot sol amb el meu dolor.

Les aules del «Colegio Ibérico» encerclen el pati d'esbarjo i totes les finestres hi donen. Jo feia anades i vingudes i hi clavava mirades de cua d'ull i veia com tots els meus companys m'espiaven, admirats i corsecats d'enveja: jo era l'únic noi de l'escola al qual se li acabava de morir l'àvia! Fingia dolor per fora però per dins m'estarrufava d'orgull.

Ara, a Fraga, em passava una cosa que s'hi assemblava d'allò més!

Els arreveures

A cal tenor Fleta esperaven amb ànsia la meva arribada: la trucada telefònica que m'havia ordenat d'anar a Fraga els havia inquietat, la qual cosa, en el fons, m'afalagava. Els vaig dir que podien estar tranquils, que no passava res, i en Joan Teixidor em va indicar que volia que parléssim a soles. Em va proposar d'anar al cafè del poble i ens vam asseure en una d'aquelles taules de marbre blanc amb potes de ferro colat i ens van dur un parell de tasses d'infusió de xicoira, que en aquella època feia el paper del cafè en relació directa amb el nivell imaginatiu o de credulitat de cadascú. Al meu comissari li vaig reproduir fil per randa la conversa amb en Ferrándiz i l'Scotti i el primer impuls li va fer dir que no acceptés l'absurda proposició, perquè era una bestiesa

fer-me ensenyar als altres allò que jo no sabia. Més tard ja ho havia reflexionat una mica més (em veia per dintre com una radiografia!) i va fer un gir de cent vuitanta graus:

—L'únic avantatge és que tu també n'hauràs après.

Es va esplaiar malparlant de l'exèrcit tan ple d'exigències i, en resum, va concloure que els culpables de tot plegat eren els miserables militars que s'havien sollevat: eren ells qui ens havien ficat per pebrots en aquella bassa i que, ara que ja hi érem, de res no servien els planys i no podíem fer altrament sinó mirar de sortir del toll com més aviat millor, abans que no ens hi neguéssim. Va afegir que qualsevol camí de cara a la sortida era bo i que potser sí que aquella conya de la Informació ens ajudaria. A continuació va canviar el diapasó i em va renyar. Em va dir que totes les formes del nepotisme eren odioses i ara parlava d'en Montfort, sense haver-lo anomenat. Ho vaig fer jo, replicant que no érem parents ni res i ell va insistir dient que hi havia una mena de nepotisme moral tan emprenyador com l'altre, el del parentiu. Em va dir que amb els quatre dies que feia que jo l'havia dut a Albalate n'hi havia hagut ben bé prou per adonar-se que era un brètol i que estava convençut que l'antiga condició d'amic meu l'eximia de tota mena de deures i de respecte. Em va explicar que s'havia negat a fer els exercicis d'instrucció militar perquè, segons que havia manifestat, l'única persona que tenia autoritat damunt seu era jo i que, com que me n'acabava d'anar, ja en parlariem quan tornés. En Joan em va demanar amb vehemència que me l'emportés a Vallfogona —o al cony de sa tia!—, perquè a la Companyia només ocasionaria conflictes.

—Ara mateix hi parlaré i estigues segur que ho deixaré ben resolt. Li he cantat la canya diverses vegades; ja no vindrà d'una altra.

—Caldria que aconseguissis un paper, un nomenament per al Julián. Mai no he vist cap cas com el d'aquest noi! Hi ha

moments que sembla que li sàpiga greu no haver estat a Robres el Sant Joan del bombardeig. Una vegada que explicàvem als novells que a ell l'havia salvat la disenteria i l'estada a l'hospital de Tardienta, va dir textualment que «allò no l'havia salvat sinó enfonsat per sempre». Quan tu ets fora, ell fa de tinent de la Companyia i ni tan sols no és sergent. En aquestes condicions és difícil que mani, ara que només tenim reclutes. Amb els veterans de les altres Unitats no hi ha cap problema perquè el coneixen, l'han vist a la trinxera i en combat i l'estimen. La ve de voluntari encara té un cert prestigi! Però això que no dugui cap mena de galó, amb els nous és una hòstia.

—També miraré de resoldre-ho i ho faré amb goig perquè en Julián m'ha agradat sempre. Proposaré a en Ferrándiz que el faci tinent. Li faré el xantatge de dir-li que deixo la Companyia amb aquesta condició.

—L'Alvargonzález s'ho mereix i es tornarà boig d'alegria! I quant de temps encara passarem en aquest cony de poble? Tots n'estem tips.

—Jo tampoc no ho sé. Em fa l'efecte que de seguida que hi hagi els reclutes instruïts ens cridaran a un front o altre.

En Joan em va remarcar que nosaltres havíem entrat en combat sense cap mena d'instrucció (vaig riure per dintre amb el record de la lliçó de tir de morter!) i u vaig dir que ara les coses havien començat a canviar radicalment i que no hi havia pas el desig d'abandonar l'evolució.

De seguida que vaig emprendre en Montfort ja vaig veure que maliciava que en Joan Teixidor no era gaire lluny de la qüestió. Ho vaig acarar obertament:

—El comissari m'ha dit que aquest matí t'has negat a fer els exercicis d'instrucció.

—Tu em vas dir que fóra el teu mecanògraf i això he fet tots aquests dies a Vallfogona. D'escriure a màquina ja en sé.

(«Mala bèstia!», vaig pensar.) Li vaig retreure que ja l'havia advertit que fer de mecanògraf no l'excloïa de cap de les seves obligacions com a soldat i que calia que ho entengués bé, perquè era fonamental. A més a més li vaig explicar que l'oficial i el comissari tenien el mateix grau d'autoritat i de responsabilitat («Ai, Montfort, si haguessis estat al Vedado de Zuera!», vaig dir en soliloqui sense eixida a l'exterior.) Encara li vaig fer veure que si els camarades sospitaven que escollia amics aviciats —o que hi havia aviciament— hi perdríem tots perquè el companyonatge de combatents no admetia cap mena de defecció. Com a conclusió, li vaig explicar que el seu destí lògic l'hauria dut al front amb un fusell a les mans i que si la màquina d'escriure era una prerrogativa, el més correcte era no abusar-ne ni fer-ne ostentació. Vaig acabar el sermó amb aquestes paraules, més o menys:

—Jo me'n torno a Vallfogona i hi passaré un mes o un mes i mig. A partir d'aquest moment, tu depens d'en Julián Alvargonzález i d'en Joan Teixidor. No t'ho dic com a amenaça, però cal que sàpigues que si no fas la farina blana se't trauran del damunt, i ja saps què vull dir.

—No fotis! Porta'm amb tu a Vallfogona!

—Es veu que no has entès ni una sola paraula, que t'he parlat inútilment!

Va quedar tot moix i jo no gens convençut. En havent dinat vaig posar totes les meves coses en una caixa de fusta de pots de llet condensada i la vaig lligar amb l'altra, la de l'Enric Solà. De debò, els meus béns terrenals feien ben poc embalum! En Fíguls em va ajudar a posar les dues caixes en el reduït compartiment d'equipatge de l'Opeli i em guaitava amb compunció; semblava

que ens haguéssim d'acomiar per sempre més.

Tenia un rostre infantil —tal com el té ara que ja ha fet seixanta-vuit anys!— i encara accentuava més el seu tirat pueril el parell d'ulls rodons i saltadors. De sobte em va entrar el desig d'endur-me'l: no era el meu enllaç?; hi tenia tot el dret! Li vaig dir com si ja fos una vella cosa convinguda:

—I el teu sarró? El vols deixar a Albalate?

Va proferir un esgarip i va entrar a can Fleta fent saltirons de través i en va sortir instantàniament amb tot de coses sota els braços i dins les butxaques, que va repartir en el compartiment. En Montfort era dempeus al llindar de can Fleta i mirava la maniobra d'en Fíguls; va remugar entre dents:

—Què cony deies, del favoritisme?

(Ara, quan al cap de tants anys refaig aquelles situacions, em pregunto si realment val la pena de relatar totes aquestes insignificances i si, tanmateix, poden interessar algú. Però jo mateix em responc que són elements que ajuden a compondre el quadre i que ensenyen unes interioritats de les quals mai no se sol parlar potser per això, pel fet de menystenir la seva capacitat ambiental. I, de passada, jo trobo interessant la coexistència d'aquestes petites passions quotidianes amb l'altra gran passió, abassegadora per definició, que és una guerra.)

En Bossa passava uns papers que l'Scotti signava. Va aixecar els ulls de la taula i em va assenyalar amb el cap la porta de l'estança dels mapes:

—Entra d'una vegada! Li has fet passar ànsia!

No em va saludar. Va mirar el rellotge de pols i va dir:

—Estava a punt de fer-te anar a buscar!

Li vaig explicar que havia hagut de lligar molts caps i que encara havia deixat massa coses sense resoldre, entre d'altres, el problema del meu substitut a la Companyia. Em va dir:

—No hi ha cap problema. Ens han destinat un xicot de Cardedeu que es diu... —va remenar uns papers de damunt la seva taula— es diu Llorenç Vidal i és tinent. L'enviaré a Albalate ara mateix per tal que es faci càrrec de la teva Companyia provisionalment, fins que tu no hi tornis.

Li vaig fer veure que allò equivaldria a desautoritzar en Julián Alvàrgonzález —ell no sabia qui era— i li vaig explicar que ens havíem incorporat plegats, que era un vell militant asturià d'origen, ferm i trempat, fet a Barcelona. Li vaig dir que ell m'havia substituït durant els temps de Vallfogona, que era molt eficient, i que tenia el parer d'ascendir-lo a tinent i fer que comandés la Companyia amb en Joan Teixidor, el comissari, amb el qual s'avenia extraordinàriament.

—Per ascendir-lo cal que fem un expedient de sol·licitud a la Divisió. Deixa'm les dades d'aquest asturià i en parlaré amb l'Scotti. I del noi de Cardedeu, què en faig?

—Borregos —vaig insinuar, però en Ferrándiz no em va entendre.(També aquesta anàlisi tardana em mena a una valoració més justa d'en Ferrándiz —que escric amb accent agut damunt la vocal a, com feia ell, que refusava el signe gràfic català—, sobretot pel que fa a la seva actitud respecte a mi: creia que jo li podia resoldre un problema que li havia endossat la Divisió i això feia que el tracte que m'atorgava fos tan ple de cosoneria, una feblesa no gens característica seva. Ho prova el fet que més tard, quan ja em tenia ben subjectat, el seu capteniment habitual era dur i sense contemplacions, amb mi com amb tothom, delectant-se burxant fins a fer mal, sobretot si hi havia testimonis. Deixava fora d'aquesta línia ofensiva al comissari Scotti, que de debò reverenciava, i els seus superiors

jeràrquics amb els quals, sovint, no era sinó un miserable llepaculs.)